

Over zingeving, recreatie en het ervaren van een scheiding

Monique Geersing & Ariana Need

Summary

In this article, the presence of alternative spirituality and its relationship to institutional religion is examined using data collected in Nijmegen between 1998 and 2004. Alternative practices are divided into two groups: practices concerned with personal well-being (Yoga) and practices concerned with alternative spirituality (New Age).

First of all, our analyses showed that a majority of the Dutch is not very interested in alternative spirituality. Secondly, individuals believing in a God or higher power are more likely to engage with alternative practices. Belief in a God or higher power explains the lower engagement of non-church members in Yoga. However, these beliefs in a higher power cannot explain why individuals who are divorced are more likely to engage in alternative spirituality.

Inleiding

In Nederland is regelmatig onderzoek gedaan naar de opkomst van nieuwe vormen van religie en alternatieve vormen van zingeving. Een van de meest uitgebreide onderzoeken naar alternatieve zingeving in Nederland is uitgevoerd door het SCP in 1997. Hierin is gekeken naar de bekendheid van en het zich bezighouden met alternatieve vormen van zingeving. De belangrijkste conclusie van dit onderzoek is dat de kerken steeds minder belangrijk worden in het dagelijks leven, maar dat lid worden van een alternatieve organisatie op het gebied van zingeving niet vaak een optie is. Mensen zien wel iets in de ideeën van alternatieve levensbeschouwelijke organisaties, maar men gaat niet zo ver dat men ook lid wordt. Een grote omwenteling van de gevestigde christelijke religies naar alternatieve bewegingen als *New Age* leek tien jaar geleden niet in zicht. Het bleek dat maar 38 procent van de Nederlanders destijds van *New Age* had gehoord (Becker, De Hart & Mens 1997).

* Monique Geersing heeft als doctoraal-student aan dit artikel gewerkt (als afstudeerproject), en is nu werkzaam bij Essent. Dr Ariana Need is werkzaam als universitair hoofddocent bij de sectie sociologie van de Radboud Universiteit Nijmegen.

Ook Engels onderzoek laat zien dat slechts 1 à 2 procent van de bevolking zich in een willekeurige week bezighoudt met alternatieve vormen van zingeving (Bruce 2006). Bruce stelt vervolgens dat voor veel mensen alternatieve zingeving weinig te maken heeft met spiritualiteit: *'In order to get over 1 per cent of the population, we need to encompass a variety of imported recreational activities, miscellaneous methods of relaxation, and diverse forms of alternative medicine, all practiced mainly by people who do not see them as spiritual'* (Bruce 2006, 42). Bruce besluit zijn verhaal met het verzoek dat er dringend behoefte is aan onderzoek naar de omvang, significantie en impact van alternatieve vormen van spiritualiteit. Het meeste werk brengt het aanbod op de spirituele markt in kaart, terwijl het zinvoller zou zijn om ook de vraag naar alternatieve zingeving in kaart te brengen. Dit onderzoek is een poging hiertoe.

Doel van dit onderzoek is om expliciet in te gaan op het zingevende karakter van alternatieve zingeving. We richten ons daarbij niet alleen op de mogelijke substitutie van christelijke religies door alternatieve religies (Becker et al. 1997), maar ook op het meemaken van een echtscheiding. Dit kan vallen onder de noemer leed, wat in ieder mensenleven voorkomt. De ene mens reageert daar anders op dan de andere. Een reactie die relatief vaak voorkomt uit het ervaren van leed is volgens De Graaf, Need en Ultee (2000) het stellen van vragen over de zin van het leven. Ook de copingtheorieën uit de psychologie stellen dat zingeving in het algemeen een manier is om met negatieve levensgebeurtenissen om te gaan. Dit kan uiteraard religie zijn, maar dat hoeft niet per se; ook de verschillende vormen van alternatieve zingeving vormen een bron van antwoorden op de vragen des levens. Binnen de psychologie is onderzoek gedaan naar de relatie tussen zingeving en andere vormen van leed, zoals het verliezen van een ouder, partner of kind en naar het leed dat een slechte gezondheid op kan leveren. Hieruit is naar voren gekomen dat mensen over het algemeen spiritueler worden na een negatieve gebeurtenis. Zo concluderen Kennedy, Davis en Taylor (1998) dat slachtoffers van een verkrachting spiritueler in het leven zijn komen te staan na de aanval. Davis en Smith (1995) vinden dat 66% van de Amerikanen religieuzer is geworden na het overlijden van een familielid.

In dit artikel wordt daarom onderzocht in welke mate het meemaken van een scheiding invloed heeft op de interesse voor alternatieve zingeving, en of er verschillen zijn in interesse voor de meer zingevende of de meer recreatieve vormen van alternatieve zingeving. We willen daarmee onderzoeken in welke mate het verband tussen echtscheiding en interesse in alternatieve zingeving is te verklaren door een grotere behoefte aan zingeving, of dat Bruce wellicht gelijk heeft met te stellen dat alternatieve zingeving weinig te maken heeft met spiritualiteit maar veeleer te maken heeft met diverse vor-

men van recreatie. Daarnaast willen we onderzoeken in welke mate de behoefte aan zingeving de verschillen in interesse in alternatieve zingeving tussen kerkleden, ex-kerkleden en buitenkerkelijken kan verklaren. Hiertoe zijn de volgende drie onderzoeksvragen opgesteld. De eerste onderzoeksvraag heeft een beschrijvend karakter en dient ertoe een uiteenzetting te geven van de trend in de belangstelling voor alternatieve zingeving. De tweede onderzoeksvraag gaat in op een eventuele substitutie van christelijke religies door alternatieve religies (Becker et al. 1997). De derde onderzoeksvraag probeert inzicht te krijgen in de mate waarin het verband tussen scheiden en interesse in alternatieve zingeving is toe te schrijven aan een grotere behoefte aan zingeving. De onderzoeksvragen luiden:

1. In welke mate is er belangstelling voor alternatieve zingeving met een meer of minder spiritueel karakter en hoe is deze belangstelling in de periode tussen 1998 en 2004 veranderd?
2. In welke mate zijn de verschillen in interesse in alternatieve zingeving tussen kerkleden, ex-kerkleden en buitenkerkelijken die nooit kerklid zijn geweest te herleiden tot een grotere behoefte aan zingeving?
3. In welke mate is het verband tussen het ervaren van een scheiding en interesse in alternatieve zingeving te herleiden tot een grotere behoefte aan zingeving?

Dit artikel boekt hiermee vooruitgang op eerdere onderzoeken. Niet alleen wordt gekeken naar de interesse in alternatieve zingeving, er wordt tevens aandacht besteed aan de redenen die mensen kunnen hebben om geïnteresseerd te zijn in alternatieve zingeving. In het vervolg van dit artikel worden als eerste de theorieën besproken waaruit onze verwachtingen worden afgeleid. Vervolgens worden met behulp van de dataset 'sociaal-culturele veranderingen in Nijmegen' uit 1998-2004 de gestelde hypothesen getoetst, waarna in het laatste deel de onderzoeksvragen beantwoord worden. Tot slot worden de sterke en zwakke punten van dit onderzoek besproken.

Theorie & Hypothesen

Kerklidmaatschap en alternatieve zingeving

De substitutie- of compensatiethese gaat uit van de vooronderstelling dat de mens een basisbehoefte heeft om de wereld rondom hem te kunnen interpreteren (Bernts & Van der Hoeven 1998). Met andere woorden: de mens heeft behoefte aan een zingevingsysteem. Uiteraard bestaan er verschillende manieren om het leven zin te geven. Hijmans en Hilhorst (1990) maken een onderscheid tussen een godsdienstige (transcendente) levensbeschouwing en een niet-godsdienstige (immanente) levensbeschouwing. Schreuder

(1994) ziet de niet-godsdienstige levensbeschouwing als een tussenstation tussen religie en ongelof. Hieronder vallen de alternatieve vormen van zingeving, zoals de *New Age*-beweging.

De compensatiethese bouwt voort op de veronderstelling dat mensen een universele behoefte aan zingeving hebben door te stellen dat mensen die hun 'oude' zingevingssysteem zijn kwijtgeraakt – bijvoorbeeld doordat ze de kerk hebben verlaten – op zoek gaan naar een nieuw zingevingssysteem. Men kan dit onder andere vinden bij de alternatieve vormen van zingeving. De logische gevolgtrekking is dan ook dat het met name de kerkverlaters zijn die de meeste interesse hebben in alternatieve zingeving.

Bernts en Van Hoeven komen tot de conclusie dat het voornamelijk de ex-kerkleden zijn die geïnteresseerd zijn in alternatieve zingeving. Hierdoor lijkt de compensatiethese bevestigd te worden. Echter, uit een onderzoek van De Hart (1990) blijkt iets anders. Hij heeft onderzocht in welke mate jongeren op een middelbare school zich aangetrokken voelen tot alternatieve zingeving. Hij concludeert dat juist scholieren die regelmatig de bijbel lezen zich het meest interesseren voor alternatieve zingeving. Men mag hieruit concluderen dat het voornamelijk de religieuze jongeren zijn die geïnteresseerd zijn in alternatieve zingeving, waardoor de compensatiethese verworpen wordt. Omdat het natuurlijk wel een bijzondere groep is die De Hart onderzocht heeft, zijn de resultaten niet geheel vergelijkbaar met de uitkomsten van het onderzoek van Bernts en Van der Hoeven. Gegeven deze tegenstrijdigheden, wordt de substitutiehypothese in dit artikel nogmaals onderzocht:

Hypothese 1

Ex-kerkleden voelen zich in sterkere mate aangetrokken tot alternatieve zingeving dan kerkleden of niet-kerkleden.

Bernts en Van der Hoeven hebben hun onderzoek naar kerklidmaatschap uitgebreid door tevens te controleren voor de mate van geloof in het transcendent, waarna duidelijk wordt dat vooral personen die sterk in het transcendent geloven geïnteresseerd zijn in alternatieve zingeving. Daarbij is er geen significant verschil te zien tussen ex-kerkleden en niet-kerkleden. Ook in het al eerder genoemde SCP-rapport uit 1997 wordt geloof in het transcendent als factor genoemd die van invloed zou zijn op interesse in alternatieve zingeving. In dat rapport wordt gesteld dat 'vooral degenen die in een hogere macht geloven zich tot de paracultuur voelen aangetrokken' (Becker et al. 1997, 140). Dit lijkt ons een plausibele verklaring voor de veronderstelde grotere interesse in alternatieve zingeving van ex-kerkleden. Om te onderzoeken in welke mate het geloof in het transcendent invloed uitoefent op

de relatie tussen kerklidmaatschap en interesse in alternatieve zingeving is de volgende hypothese opgesteld:

Hypothese 2

Wanneer we rekening houden met geloof in het transcendente, worden de verschillen tussen ex-kerkleden, kerkleden en niet-kerkleden in de mate waarin ze zich aangetrokken voelen tot alternatieve zingeving, kleiner.

Bernts en Van der Hoeven zien geloof in het transcendente als een verklaring voor de grotere interesse van niet- en ex-kerkleden in alternatieve zingeving ten opzichte van de kerkleden, maar wij veronderstellen dat het tevens een interactie-effect kan zijn. Het zou kunnen zijn dat mensen die sterk in het transcendente geloven en religieus zijn, hun geloof 'beantwoord' zien door hun religie. Voor ex- en niet-kerkleden werkt dit volgens ons net zo, alleen dan voor de interesse in alternatieve zingeving. Dit leidt ertoe te denken dat het geloof in het transcendente het effect van ex- en niet-kerklid zijn op de interesse voor alternatieve zingeving versterkt.

Hypothese 3

Het effect van het geloof in het transcendente op de interesse voor alternatieve zingeving is voor niet- en ex-kerkleden sterker dan voor kerkleden.

Alternatieve zingeving wordt vaak opgevat als een één-dimensioneel begrip, maar het is mogelijk een onderscheid te maken tussen spirituele en recreatieve vormen van alternatieve zingeving. Zo zijn er concepten die onder de noemer 'spiritueel' kunnen vallen, omdat ze duidelijk een spiritueel karakter hebben. Hieronder vallen bijvoorbeeld New Age, Antroposofie en het Boeddhisme. Deze concepten gaan alle uit van het bestaan van een God of hogere macht en geven 'leefregels' voor de mens. Daarnaast zijn er de activiteiten, zoals Yoga en Meditatie, die een meer recreatief karakter hebben, waarbij het spirituele aspect geen of slechts een kleine rol speelt. Mensen die zich bezighouden met bijvoorbeeld Yoga, kunnen dit doen omdat het ontspannend werkt, maar ook omdat het hun conditie kan verbeteren. De spirituele kant van Yoga komt dan niet echt aan de orde, hoewel de docenten dat vaak anders zien. Zo stelt Heelas (2006) dat, hoewel alle docenten aangeven dat ze hun werk met een spirituele insteek uitvoeren, van de cursisten ongeveer de helft hun activiteiten met betrekking tot het alternatieve milieu niet als spiritueel ziet.

Deze gedachte van twee dimensies van alternatieve zingeving wordt bevestigd in een onderzoek van Glendinning en Bruce (2006). Dit onderzoek heeft uitgewezen dat er geen sprake is van slechts één dimensie van alternatieve zingeving, maar dat er een onderscheid gemaakt kan worden tussen

spirituele en recreatieve vormen. Glendinning en Bruce stellen dat er sprake is van een 'divine' dimensie, die onder meer bestaat uit astrologie en waarzeggerij. Deze komt overeen met de spirituele dimensie zoals hiervoor beschreven is. De andere kant van de medaille wordt volgens Glendinning en Bruce gevormd door 'well-being', waaronder activiteiten als Yoga, Meditatie en verschillende therapieën vallen, overeenkomstig de hiervoor genoemde recreatieve dimensie.

Glendinning en Bruce (2006) concluderen dat er verschillen zijn in de interesse in de 'divine' en de 'well-being'-dimensie tussen mensen die nooit kerklid zijn geweest, de kerkverlaters en de kerkleden. Zo hebben de kerkverlaters ongeveer drie keer zo veel kans om astrologie en waarzeggerij een belangrijk onderdeel van hun leven te vinden dan de mensen die iedere week een kerkdienst bezoeken. Ditzelfde geldt voor de mensen die nooit kerklid zijn geweest. Als het gaat om de 'well-being'-schaal, bestaan die verschillen niet. Blijkbaar heeft de religieuze achtergrond van mensen invloed op de soort alternatieve zingeving waar men zich voor interesseert. Deze bevindingen zijn in overeenstemming met de al eerder genoemde compensatiethese, die stelt dat kerkverlaters meer geïnteresseerd zijn in alternatieve zingeving dan kerkleden. Het lijkt erop dat deze these dus licht aangepast dient te worden, omdat het bij de kerkverlaters meer om de zingeving gaat en in mindere mate om de recreatieve waarde van alternatieve zingeving. Om dit te toetsen, zijn de volgende hypothesen opgesteld.

Hypothese 4a

Niet- en ex-kerkleden voelen zich in sterkere mate aangetrokken tot de spirituele kant van alternatieve zingeving dan kerkleden.

Hypothese 4b

Er bestaan geen verschillen tussen niet-kerkleden, kerkverlaters en kerkleden als het gaat om de recreatieve kant van alternatieve zingeving.

Scheiden en alternatieve zingeving

Het tweede belangrijke thema in dit onderzoek is de invloed van ervaren leed op de interesse voor zingeving in het algemeen en alternatieve zingeving in het bijzonder. Binnen de sociologie is hier niet veel onderzoek naar gedaan, maar binnen de psychologie des te meer. Het omgaan met heftige gebeurtenissen heet in psychologische termen 'coping'. Eén van de meest belangrijke taken van coping is het begrijpen van een negatieve gebeurtenis, ofwel een betekenis er aan geven (McIntosh, Cohen Silver & Wortman 1993). Voor veel mensen vervult religie (een deel van) die rol (Spilka, Hood, Hunsberger & Gorsuch 2003). Daarnaast kan religie nog op een andere manier een rol spelen bij coping, namelijk door het creëren van een sociaal netwerk. Binnen dit

netwerk kan steun geboden worden na een negatieve gebeurtenis (Wuthnow, Christiano & Kuzlowski 1980; McIntosh et al. 1993). Silverman en Pargament verwoorden het als volgt: *'People do not face stressful situations without resources. They rely on a system of beliefs, practices, and relationships which affects how they deal with difficult situations. In the coping process, this orienting system is translated into concrete situation-specific appraisals, activities, and goals'* (1990, 2).

Kennedy, Davis en Taylor (1998) hebben onderzocht of en in welke mate de spiritualiteit van verkrachtingslachtoffers veranderd is na de aanval. Zij concluderen dat de slachtoffers na de verkrachting spiritualiteit in het leven belangrijker zijn gaan vinden. Voor 60% van de slachtoffers speelt spiritualiteit een grotere rol, 20% gaf aan dat spiritualiteit minder belangrijk was geworden, terwijl de overige 20% geen verandering zag.

Niet alleen een verkrachting verandert de rol van spiritualiteit in het leven, ook de dood van een familielid heeft invloed. Uit cijfers van een Amerikaanse dataset blijkt dat 66% van de respondenten zegt dat hun religiositeit versterkt werd na de dood van een familielid (Davis & Smith 1995, genoemd in Kennedy *et al.* 1998). Deze bevindingen leiden er toe te denken dat het ervaren van negatieve gebeurtenissen tot een grotere interesse in zingeving en spiritualiteit leidt. Dit kan natuurlijk voor zowel de traditionele religies gelden als voor de alternatieve vormen van zingeving.

In dit onderzoek maken we gebruik van slechts één vorm van leed, namelijk het meemaken van een (echt-)scheiding. Volgens onze verwachting heeft het meemaken van een scheiding een positief effect op de interesse voor alternatieve zingeving. Hiermee kan de volgende hypothese opgesteld worden.

Hypothese 5

Mensen die een echtscheiding hebben meegemaakt voelen zich in sterkere mate aangetrokken tot alternatieve zingeving dan mensen die geen echtscheiding hebben meegemaakt.

Daarnaast verwachten we dat een deel van het effect van scheiden, veroorzaakt kan worden door een grotere behoefte aan zingeving bij gescheiden mensen. Analoog aan de hypothese over kerkklidmaatschap verwachten we dan ook:

Hypothese 6

Wanneer we rekening houden met geloof in het transcendente, worden de verschillen tussen gescheiden en niet gescheiden mensen in de mate waarin ze zich aangetrokken voelen tot alternatieve zingeving, kleiner.

We verwachten echter ook hier weer een interactie-effect. Deze verwachting leiden we af van de theorieën over de relatie tussen coping en religie. Zoals hiervoor besproken is religie voor veel mensen een strategie om heftige gebeurtenissen te kunnen verwerken. Wellicht is het nu zo dat kerkleden die leed hebben meegemaakt hun steun binnen de religie vinden, waar niet- en ex-kerkleden hun heil elders zoeken. Ex- en niet-kerkleden gaan dan wellicht op zoek naar zingeving buiten de traditionele paden, met andere woorden, zij raken geïnteresseerd in alternatieve zingeving. Dit leidt tot de formulering van de volgende hypothese.

Hypothese 7

Het effect van een echtscheiding op de interesse voor alternatieve zingeving is sterker voor ex-kerkleden en niet-kerkleden dan voor kerkleden.

Net als hiervoor bij de religieuze achtergrond, kan er een onderscheid gemaakt worden in de soort alternatieve zingeving waar men zich toe aange trokken voelt. Opnieuw maken we gebruik van de tweedeling in spiritueel en recreatief. Als we de copingtheorieën en de stelling van De Graaf, Need en Ultee (2000) volgen, dan kan gesteld worden dat de gescheiden mensen een grotere behoefte aan zingeving hebben dan mensen die niet gescheiden zijn. Logischerwijs volgt dan dat gescheiden mensen zich meer aangetrokken voelen tot de spirituele kant van alternatieve zingeving dan mensen die niet gescheiden zijn. Deze laatste groep mensen zou dan meer geïnteresseerd zijn in de recreatieve kant. Dit leidt tot de volgende hypothese.

Hypothese 8a

Gescheiden mensen voelen zich in sterkere mate aangetrokken tot de spirituele kant van alternatieve zingeving dan mensen die niet gescheiden zijn.

Hypothese 8b

Niet-gescheiden mensen voelen zich in sterkere mate aangetrokken tot de recreatieve kant van alternatieve zingeving.

Naast deze hypothesen op basis van theorieën is het zinvol om te kijken naar de mogelijke trends in de interesse in alternatieve zingeving. In verscheidene onderzoeken is gebleken dat het aandeel mensen dat geen lid is van een kerk in Nederland gestegen is van 24% in 1958 tot ruim 60% in 1999 (o.a. Becker & De Wit 2000). Tegelijkertijd is de belangstelling voor alternatieve zingeving gegroeid, zoals onder meer blijkt uit de groei van het aantal winkels waar men artikelen als wierook, boeddhabeelden en spirituele boeken kan kopen. Ook in de meeste boekhandels is tegenwoordig een afdeling met spirituele en esoterische boeken te vinden. Op grond van de substitutiethese

leiden we dan ook de volgende hypothese af over de trend in interesse in alternatieve zingeving:

Hypothese 9a

Het aandeel mensen dat zich aangetrokken voelt tot alternatieve zingeving is toegenomen in de periode tussen 1997 en 2004.

Hypothese 9b

Deze toename in interesse in alternatieve zingeving is groter voor de zingevende kant van alternatieve zingeving dan voor de recreatieve kant van alternatieve zingeving.

In de volgende sectie zetten we uiteen met welke gegevens we deze hypothesen toetsen. Ook geven we aan op welke wijze we de theoretische begrippen operationaliseren.

Data & Operationalisering

Data

In dit artikel wordt de dataset ‘Sociaal-culturele veranderingen in Nijmegen’ gebruikt. Deze data zijn jaarlijks verzameld in de periode van 1998 – 2004, met uitzondering van het jaar 2000. In dat jaar is de enquête wel gehouden, maar werden er geen vragen gesteld over alternatieve zingeving. De respondenten zijn afkomstig uit Nijmegen en omgeving. In totaal bestaat deze dataset uit 1.569 respondenten, waarvan er na selectie op missende waarden voor de relevante variabelen 1.270 overblijven. Deze dataset is een representatieve afspiegeling van de Nijmeegse bevolking, zowel naar geslacht, leeftijd, opleidingsniveau als naar stadsdeel.

Operationalisering

In dit onderzoek is de afhankelijke variabele uiteraard de interesse in alternatieve zingeving. In de dataset is voor alle jaren de interesse van de ondervraagden bekend in zowel New Age als Yoga. De respondenten is gevraagd of men zich aangetrokken voelde tot een bepaalde vorm van alternatieve zingeving, waarop vijf antwoorden mogelijk waren, uiteenlopend van helemaal niet aangetrokken (score 0) tot zeer sterk aangetrokken (score 4).

Interesse in Yoga wordt in dit artikel in navolging van Glendinning en Bruce (2006) opgevat als een meer recreatieve vorm van alternatieve zingeving, en interesse in New Age veronderstellen we van een meer spiritueel karakter te zijn. Tabel 1 laat de verdeling van antwoorden zien van de in de analyse gebruikte variabelen.

Tabel 1: Interesse in alternatieve zingeving, 1998-2004 (percentages)

	Recreatieve vormen van alternatieve zingeving (Yoga)	Zingevende vormen van alternatieve zingeving (New Age)
Niet aangetrokken	42	58
Nauwelijks aangetrokken	18	13
Enigszins aangetrokken	25	7
Sterk aangetrokken	7	2
Zeer sterk aangetrokken	3	1
Nooit over nagedacht	4	12
Geen antwoord	2	6
Totaal	100 (N=1569)	100 (1569)

Bron: *Sociaal-culturele veranderingen in Nijmegen 1998-2004*

We zien in tabel 1 dat – in het algemeen – een grotere groep mensen zich aangetrokken voelt tot Yoga dan tot New Age. Meer dan 70 procent voelt zich niet of nauwelijks aangetrokken tot New Age, en meer dan 10 procent geeft aan hier nog nooit over nagedacht te hebben. Deze bevinding is in overeenstemming met die van Becker et al (1997). Hoewel Yoga populairder lijkt dan New Age, geeft ook hier 60 procent aan zich er niet of nauwelijks toe aangetrokken te voelen. Een veel kleiner aantal geeft aan hier nog nooit over nagedacht te hebben: bijna vier procent.

Omdat de variabelen geen normale verdeling kennen, is ervoor gekozen deze voor de analyse te hercoderen. We beschouwen iedereen die aangeeft zich enigszins, sterk of zeer sterk aangetrokken te voelen tot deze twee vormen van alternatieve zingeving als mensen die zich ertoe aangetrokken voelen. Zij scoren een 1 op de variabelen New Age en Yoga. Mensen die aangeven zich niet of nauwelijks aangetrokken te voelen tot deze vormen van alternatieve zingeving scoren een 0 op de variabelen New Age en Yoga. De mensen die geen antwoord geven of zeggen nog nooit over deze zaken te hebben nagedacht worden in onze analyse buiten beschouwing gelaten.

De onafhankelijke variabelen in dit onderzoek zijn kerklidmaatschap, scheiding, leeftijd, geslacht en opleidingsniveau, waarbij de laatste drie alleen ter controle opgenomen worden in de analyse. Voor kerklidmaatschap is een driedeling gemaakt; mensen kunnen kerklid zijn (score 0, nu), de kerk verlaten hebben (score 1, ooit) of nooit kerklid geweest zijn (score 2, nooit). Het ervaren van een scheiding is onderverdeeld in mensen die nooit gescheiden zijn (score 0) en mensen die wel ooit gescheiden zijn (score 1).

Leeftijd is in categorieën ingedeeld, dit in verband met een mogelijk niet lineaire relatie tussen leeftijd en interesse in alternatieve zingeving. Het zou kunnen dat mensen die jong waren in de hippietijd, dus zo rond de jaren '70 zich in sterkere mate aangetrokken voelen tot alternatieve zingeving dan mensen die ouder of juist jonger zijn. Er zijn vier leeftijdscategorieën aangemaakt van ongeveer 15 jaar. De mensen die tussen de 18 en 34 jaar zijn scoren een 0, de mensen van 35-49 jaar een 1, mensen van 50-65 jaar een 2 en de mensen van 65 jaar en ouder scoren een 3. Deze variabele wordt gedummificeerd in de analyse opgenomen.

Geslacht is uiteraard verdeeld in mannen (score 0) en vrouwen (score 1). Opleidingsniveau is opgedeeld in vier niveaus, van primair (score 0, alleen basisonderwijs) tot tertiair (score 3, hbo/wo). Ook deze variabele is hergecodeerd tot dummy's. In tabel A1 in de Appendix wordt een beschrijving gegeven van de belangrijkste statistische gegevens van de variabelen. Van alle variabelen die in de analyse zijn opgenomen, presenteren we de minimumscore, de maximumscore, het gemiddelde en de standaarddeviatie.¹

Analyses

We beginnen onze analyses met een beschrijving van de interesse in alternatieve zingeving tussen 1998 en 2004. Dit is te zien in tabel 2, waar een onderscheid is gemaakt tussen interesse in de meer recreatieve vormen van alternatieve zingeving (Yoga) en de meer zingevende vormen van alternatieve zingeving (New Age).

Tabel 2: Trend in interesse in alternatieve zingeving 1998 – 2004, in percentages (N=1270)

	Recreatieve vormen van alternatieve zingeving (Yoga)	Zingevende vormen van alternatieve zingeving (New Age)
1998	34	12
1999	41	16
2001	40	10
2002	27	15
2003	33	13
2004	39	11
Gemiddeld	35	13

Bron: *Sociaal-culturele veranderingen in Nijmegen 1998-2004*

¹ Merk op dat de gemiddelde score van een dichotome (0/1) variabele neerkomt op het percentage mensen dat een 1 scoort op de betreffende variabele.

Tabel 2 laat zien dat de interesse in recreatieve vormen van alternatieve zingeving (Yoga) groter is dan die in de meer spirituele kant van alternatieve zingeving (New Age). Gemiddeld geeft zo'n 13 procent van de ondervraagden aan geïnteresseerd te zijn in New Age, terwijl dit percentage voor Yoga 35 is. In beide gevallen is er geen trend naar toenemende interesse, de percentages fluctueren rond deze gemiddelden. Hiermee kunnen we zowel hypothese 9a, waarin we stelden dat er een toenemende interesse in alternatieve zingeving is, als hypothese 9b, die stelde dat de toename in interesse groter is voor zingevende activiteiten dan voor recreatieve activiteiten, weerleggen.

De overige hypothesen worden getoetst met behulp van logistische regressie-analyse. De keuze voor deze analysemethode heeft uiteraard te maken met de dichotome afhankelijke variabelen. De interpretatie van de effecten is hetzelfde als bij een 'gewone' regressieanalyse. Wanneer mensen met een bepaald kenmerk meer interesse in Yoga of New Age hebben, zien we dit aan een *positief* effect, een kleinere interesse in Yoga of New Age zorgt voor een *negatief* effect. We controleren in onze analyses voor de effecten van opleiding, geslacht en leeftijd. De bij de analyse behorende tabellen staan weergegeven in tabel A2 en tabel A3 in de Appendix. In de tabellen staan de effecten van deze controlevariabelen niet vermeld.

De gestelde hypothesen worden één voor één besproken. In hypothese 1 formuleerden we de verwachting dat kerkverlaters de mensen zijn die het meest geïnteresseerd zijn in alternatieve zingeving. Het blijken inderdaad de kerkverlaters te zijn die de meeste interesse in New Age hebben. De situatie ligt voor Yoga ietwat anders. Hier zijn het de mensen die nooit kerklid zijn geweest die zich het meest aangetrokken voelen tot Yoga, terwijl er tussen kerkleden en kerkverlaters geen significante verschillen waarneembaar zijn.

We hebben hiermee direct de hypothesen 4a en 4b getoetst. In deze twee hypothesen formuleerden we de verwachting (hypothese 4a) dat niet- en ex-kerkleden zich sterker aangetrokken voelen tot de spirituele kant van alternatieve zingeving dan kerkleden. Daarnaast formuleerden we de verwachting dat er geen verschillen te zien zijn met betrekking tot kerklidmaatschap als het gaat om de meer recreatieve vormen van alternatieve zingeving in hypothese 4b. Zoals we net zagen, is de interesse voor de meer spirituele kant van alternatieve zingeving het grootst bij de kerkverlaters. Dit lijkt een bevestiging van de gestelde hypothese, maar omdat de niet-kerkleden niet significant afwijken van de kerkleden, moeten we deze hypothese toch verwerpen. Ook hypothese 4b moeten we verwerpen. We constateerden hiervoor dat de niet-kerkleden de meeste interesse vertonen in de recreatieve kant van alternatieve zingeving. Echter, volgens onze hypothese zouden er geen verschil-

len moeten bestaan in de interesse in de recreatieve vorm van alternatieve zingeving tussen de verschillende categorieën.

Ook de tweede hypothese moet gedeeltelijk worden verworpen. Uit de analyse blijkt dat het verschil in interesse voor New Age tussen kerkverlaters en kerkleden juist groter wordt in plaats van kleiner door de toevoeging van het geloof in het transcendente. Echter, voor de interesse in Yoga gaat de hypothese wel op. Het effect van niet-kerklid-zijn is minder sterk negatief geworden door de toevoeging van het geloof in het transcendente.

Hypothese 3 stelde dat het effect van het geloof in het transcendente op de interesse in alternatieve zingeving sterker is voor niet- en ex-kerkleden. Om dit te toetsen hebben we een interactieterm opgesteld tussen kerklidmaatschap en geloof in het transcendente. Uit de analyses blijkt nu dat een van de interactietermen een significant effect heeft. We moeten de derde hypothese daarom direct verwerpen.

In onze analyses gingen we ook in op de effecten van het ervaren van een scheiding op de interesse in alternatieve zingeving. Met de vijfde hypothese stelden we dat gescheiden mensen zich in sterkere mate aangetrokken voelen tot alternatieve zingeving dan mensen die niet gescheiden zijn. Uit onze analyse blijkt dat deze hypothese deels niet opgaat. Voor de interesse in New Age is er geen significant effect te vinden van gescheiden zijn. Echter, voor de interesse in Yoga blijkt dit effect wel te bestaan. Mensen die gescheiden zijn, zijn in sterkere mate geïnteresseerd in Yoga dan mensen die niet gescheiden zijn.

Net als bij de analyses over kerklidmaatschap, zijn hiermee direct de hypothesen 8a en 8b getoetst. Deze stelden dat gescheiden mensen zich meer aangetrokken voelen tot de spirituele kant van alternatieve zingeving (hypothese 8a), terwijl niet gescheiden mensen zich in sterkere mate interesseren voor de recreatieve kant van alternatieve zingeving. We zagen net echter al dat er geen significant effect bestaat van gescheiden zijn op de interesse in New Age, waardoor hypothese 8a verworpen moet worden. Ook hypothese 8b moet verworpen worden, omdat het juist de gescheiden mensen zijn die zich het meest interesseren voor Yoga in plaats van de niet-gescheiden mensen.

In hypothese 6 verwoordden we de verwachting dat het effect van gescheiden zijn wel eens verklaard zou kunnen worden door de verschillen in het geloof in het transcendente. Dit blijkt niet op te gaan: de effecten van 'gescheiden' veranderen niet als we het geloof in het transcendente toevoegen aan de analyse.

Tot slot combineerden we de factor gescheiden zijn met het kerklidmaatschap. We stelden dat het effect van echtscheiding op de interesse in alternatieve zingeving sterker is voor ex- en niet-kerkleden dan voor kerkleden. Ook

deze hypothese moeten we direct verwerpen. In geen van beide tabellen is er een significant interactie-effect.

Conclusie & Discussie

Onze eerste onderzoeksvraag in dit artikel luidde 'In welke mate is er belangstelling voor alternatieve zingeving met een meer of minder spiritueel karakter en hoe is deze belangstelling in de periode tussen 1998 en 2004 veranderd? Onze analyses lieten zien dat het merendeel van de mensen in ons onderzoek geen interesse heeft in zaken die met alternatieve zingeving te maken hebben. In Yoga is slechts 10 procent van de ondervraagden sterk of zeer sterk geïnteresseerd, in New Age is dit percentage veel lager: 3. Onze resultaten onderschrijven daarmee gedeeltelijk de stelling van Bruce (2006) dat, om het over een alternatieve beweging van enige omvang te hebben, we er verschillende zaken toe moeten rekenen. Echter, waar Bruce stelde dat veel zaken, waaronder Yoga, geïmporteerde recreatieve activiteiten zijn, laten wij zien dat interesse in Yoga beduidend minder is onder mensen die nooit kerklid zijn geweest, en dat dit verschil met kerkleden gedeeltelijk is te verklaren doordat niet-kerkleden minder geloof hebben in het transcendent. Onze conclusie luidt dan ook dat ook bij interesse in Yoga er duidelijk sprake is van zingeving, en dat dit niet beperkt is tot interesse in New Age.

Religieuze achtergrond en geloof in het transcendent

Onze tweede vraag luidde in welke mate de verschillen in interesse in alternatieve zingeving tussen kerkleden, ex-kerkleden en buitenkerkelijken die nooit kerklid zijn geweest te herleiden zijn tot een grotere behoefte aan zingeving. Deze vraag had niet alleen betrekking op het kerklidmaatschap, maar tevens op het geloof in het bestaan van een God of een hogere macht. Bernts en Van der Hoeven maken in hun onderzoek uit 1998 gebruik van de compensatiethese, die stelt dat mensen een basisbehoefte aan zingeving hebben. Mensen die de kerk verlaten hebben, zijn daardoor hun zingevingssysteem kwijtgeraakt en gaan op zoek naar een andere vorm van zingeving. Deze these lijkt slechts gedeeltelijk bevestigd te worden, aangezien alleen uit de analyse van interesse in New Age blijkt dat het de ex-kerkleden zijn die het meest geïnteresseerd zijn in alternatieve zingeving, gevolgd door de mensen die nooit kerklid geweest zijn, al wijkt deze laatste groep niet significant af van de kerkleden. In de analyse van interesse in Yoga verschillen de ex-kerkleden niet van de kerkleden, en zijn het de niet-kerkleden met de minste interesse in Yoga.

Als het gaat om de invloed van het geloof in het bestaan van een God of hogere macht, zijn de resultaten duidelijk. Mensen die in sterkere mate ge-

loven in het bestaan van een God of hogere macht, hebben meer interesse in zowel New Age als in Yoga. Dit effect bleek wel sterker te zijn voor New Age dan voor Yoga. Uit de analyses is verder gebleken dat de effecten van kerklidmaatschap en geloof in het transcendente sterk met elkaar te maken hebben. De effecten van kerklidmaatschap op interesse in New Age worden onderdrukt, wanneer we geloof in het transcendente niet in de analyse zouden opnemen. En het geloof in het transcendente is een gedeeltelijke verklaring voor geringere interesse van niet-kerkleden in Yoga.

Het ervaren van een scheiding

Ons tweede hoofdthema kwam naar voren in de onderzoeksvraag in welke mate het verband tussen het ervaren van een scheiding en interesse in alternatieve zingeving te herleiden is tot een grotere behoefte aan zingeving. Uit de resultaten blijkt dat gescheiden mensen meer geïnteresseerd zijn in alternatieve zingeving dan mensen die niet gescheiden zijn. Dit lijkt een bevestiging van de copingtheorie, die stelt dat religie een manier is om vervelende gebeurtenissen in het leven te verwerken. Ook alternatieve zingeving is dus een verwerkingsmethode. Daarnaast is er nog een andere verklaring mogelijk. Het zou kunnen dat mensen die gaan scheiden minder traditionele opvattingen hebben dan mensen die niet scheiden, ook al is hun huwelijk niet om over naar huis te schrijven. Wellicht kiezen meer traditionele mensen eerder voor het traditionele geloof om hen te helpen hun leed te verwerken, terwijl meer modern ingestelde mensen eerder kiezen voor een scheiding en interesse hebben in alternatieve zingeving. De uitkomsten van dit onderzoek zouden dus op een schijnverband kunnen wijzen, maar het was in dit onderzoek niet mogelijk om hier verder op in te gaan.

Dit onderzoek heeft de nodige nieuwe inzichten verworven, maar natuurlijk zijn er factoren die beter hadden gekund. Zo bestaat de dataset alleen uit gegevens over mensen uit Nijmegen en omgeving. Hierdoor is het lastig om te generaliseren naar heel Nederland. De verhoudingen binnen de populatie in Nijmegen hoeven uiteraard niet te gelden voor Nederland, zo zijn er relatief veel hoger opgeleiden te vinden in Nijmegen (www.nijmegen.nl). We hebben echter in onze analyses gecontroleerd voor de invloed van opleiding, zodat die factor de gevonden effecten niet hoeft te beïnvloeden.

Wat naar onze mening zeer beperkt aan bod gekomen is in dit onderzoek, is het ervaren van andersoortig leed dan het meemaken van een scheiding. Naast het ervaren van een scheiding zijn er nog talloze andere vormen van leed te bedenken, waaronder het verliezen van een ouder of kind of een slechte gezondheid voor de persoon zelf of in het gezin. En zelfs binnen de groep van gescheiden mensen zou het wenselijk zijn een onderscheid te maken tussen mensen voor wie een scheiding leed met zich bracht, en men-

sen die niet of nauwelijks leed van een scheiding hebben ervaren. Echter, in de dataset waren verder weinig vormen van leed te vinden. Alleen verweuding was aanwezig, maar aangezien er slechts zo'n 50 mensen verweuid waren, werd analyse ervan een lastige zaak. We denken echter wel dat de verschillen die we vinden tussen gescheiden mensen en niet-gescheiden mensen, alleen maar groter kunnen worden wanneer er een fijnere indeling wordt gehanteerd.

Toch zijn wij van mening dat dit onderzoek belangrijke nieuwe inzichten heeft opgeleverd. Zo is duidelijk geworden dat alternatieve zingeving een rol zou kunnen spelen bij het verwerken van leed. Dit onderzoek kan dan ook een brug slaan tussen de sociologie en de psychologie, door de interesse in alternatieve zingeving en copingmechanismes te combineren. In eerdere onderzoeken is dat nog niet gebeurd.

Een ander sterk punt van dit onderzoek is dat er niet alleen gekeken is naar de interesse in alternatieve zingeving *an sich*, maar dat tevens gekeken is naar de invloed van kerklidmaatschap. Eerdere onderzoeken op dit gebied waren voornamelijk gericht op de sociaal-economische factoren die interesse in alternatieve zingeving verklaren. Dit onderzoek gaat hierin een stap verder, door de invloed van kerklidmaatschap en leed te bekijken.

Literatuur

- Becker, J.W., J. de Hart & J. Mens (1997),
Secularisatie en alternatieve zingeving in Nederland, Rijswijk: SCP.
- Becker, J.W. & J.S.J. de Wit (2000),
Secularisatie in de jaren negentig: kerklidmaatschap, veranderingen in opvattingen en prognose, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bernts, T. & H. van der Hoeven (1998),
 Tussen Rooms en Redfield. De belangstelling voor traditionele en alternatieve religie, in: *Sociale Wetenschappen*, vol. 41-2, 57-69.
- Graaf, N.D. de, A. Need & W. Ultee (2000),
 Levensloop en kerkverlating. Een nieuwe en overkoepelende verklaring voor enkele empirische regelmatigheden, in: *Mens & Maatschappij*, vol. 75-3, 229-257.
- Glendinning, T. & S. Bruce (2006),
 New ways of believing or belonging: is religion giving way to spirituality?, in: *The British Journal of Sociology*, vol. 57-3, 399-414.
- Hart, J.J.M. de (1990),
Levensbeschouwelijke en politieke praktijken van Nederlandse middelbare scholieren, Kampen: Uitgeverij Kok.

- Heelas, P. (2006),
Challenging secularization theory: the growth of "New Age" spiritualities of life, in: *The hedgehog review. Critical reflections on contemporary culture*, vol. 8, nr. 1 & 2, 46-58.
- Hijmans, E. & H. Hilhorst (1990),
Hedendaagse vormen van zingeving. De 'onzichtbare' religie van de Nederlander, in: Schreuder, O. & L. van Snippenburg (red.), *Religie in de Nederlandse samenleving. De vergeten factor*, Baarn: Amboeboeken.
- Kennedy, J.E., R.C. Davis & B.G. Taylor (1998),
Changes in spirituality and well-being among victims of sexual assault, in: *Journal for the Scientific Study of Religion*, vol. 37-2, 322-328.
- McIntosh, D.N., R. Cohen Silver & C.B. Wortman (1993),
Religion's role in adjustment to a negative life event: coping with the loss of a child, in: *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 65-4, 812-821.
- Moss, B. (2005),
Religion and spirituality, Dorset: Russell House Publishing Ltd.
- Schreuder, O. (1994),
Culturele individualisering, in: Van der Ven, J.A. (red.) *Individualisering en Religie*, Baarn: Ambo.
- Silverman, M.K. & K.I. Pargament (1990),
God help me: III. Longitudinal and prospective studies on effects of religious coping efforts on the outcomes of significant negative life events. Paper presented at the annual convention of the American Psychological Association, San Francisco.
- Spilka, B., R.W. Hood, jr, B. Hunsberger & R. Gorsuch,
The psychology of religion. An empirical approach, New York: The Guildford Press.
- Wuthnow, R., K. Christiano & J. Kuzlowski (1980),
Religion and bereavement: a conceptual framework, in: *Journal for the Scientific Study of Religion*, vol. 19-4, 408-422.

Bezoekt op 22 januari 2007:

http://www2.nijmegen.nl/wonen/onderzoekencijfers/sociaaleconomisch/profiel/sepberoeps-bevolking/_rp_center1_elementId/1_333260

Appendix

Tabel A1: Overzicht gebruikte variabelen (N=1270)

	Minimum	Maximum	Gemiddelde	Standaard-deviatie
Interesse in recreatieve vorm alternatieve zingeving (Yoga)	0	1	0,35	0,479
Interesse in zingevende vorm alternatieve zingeving (New Age)	0	1	0,13	0,333
Kerklid				
<i>Nooit</i>	0	1	0,40	0,489
<i>Ooit</i>	0	1	0,30	0,460
<i>Nu</i>	0	1	0,30	0,457
Geloof in het transcendente	0	4	2,26	1,265
Scheiding	0	1	0,25	0,491
Leeftijd				
<i>18-34 jaar</i>	0	1	0,34	0,475
<i>35-49 jaar</i>	0	1	0,33	0,472
<i>50-64 jaar</i>	0	1	0,25	0,432
<i>65 jaar en ouder</i>	0	1	0,07	0,259
Vrouw	0	1	0,48	0,500
Opleidingsniveau				
<i>Primair</i>	0	1	0,05	0,220
<i>Laag secundair</i>	0	1	0,17	0,376
<i>Hoog secundair</i>	0	1	0,22	0,416
<i>Tertiair</i>	0	1	0,55	0,497

Bron: Sociaal-culturele veranderingen in Nijmegen 1998-2004

Tabel A2: Logistische regressie analyse van interesse in New Age op kerklidmaatschap, geloof in het transcendente en scheiding

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		Model 5		Model 6	
	B	s.e	B	s.e	B	s.e	B	s.e	B	s.e	B	s.e
Constante	12,7	76,5	-21,5	78,1	-19,3	78,2	4,35	76,8	-29,5	78,6	-24,2	78,9
INDIVIDUELE KENMERKEN												
Jaar	-0,01	0,04	0,01	0,04	0,01	0,04	-0,00	0,04	0,01	0,04	0,01	0,04
Kerklid												
<i>Nu (ref.)</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Ooit</i>	0,48	0,22	0,88	0,23	-0,16	0,72	0,44	0,22	0,83	0,23	0,97	0,27
<i>Nooit</i>	-0,16	0,24	0,36	0,25	-0,27	0,72	-0,19	0,24	0,33	0,25	0,44	0,29
Geloof in het transcendente			0,52	0,09	0,30	0,19			0,52	0,09	0,52	0,09
Gescheiden							0,33	0,20	0,28	0,20	0,69	0,40
INTERACTIES												
Geloof in transcendente * ooit kerklid					0,35	0,23						
Geloof in transcendente * nooit kerklid					0,18	0,23						
Gescheiden* ooit kerklid											-0,56	0,50
Gescheiden* nooit kerklid											-0,49	0,54
Nagelkerke R	0,07		0,13		0,13		0,08		0,13		0,13	
N	1270		1270		1270		1270		1270		1270	

* $\alpha < 0,10$, ** $\alpha < 0,05$, *** $\alpha < 0,01$,

Bron: *Sociaal-culturele veranderingen in Nijmegen 1998-2004*. In de analyses is gecontroleerd voor de effecten van opleiding, leeftijd en geslacht

Tabel A3: Logistische regressie analyse van interesse in Yoga op kerklidmaatschap, geloof in het transcendente en scheiding

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		Model 5		Model 6	
	B	s.e	B	s.e	B	s.e	B	s.e	B	s.e	B	s.e
Constante	15,1	56,0	0,78	56,4	0,79	56,4	6,24	56,3	-8,1	56,7	-4,9	56,8
INDIVIDUELE KENMERKEN												
Jaar	-0,01	0,03	-0,00	0,03	-0,00	0,03	-0,01	0,03	0,00	0,03	0,00	0,03
Kerklid												
<i>Nu (ref.)</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Ooit</i>	-0,03	0,16	0,13	0,17	-0,25	0,43	-0,08	0,16	0,08	0,17	0,17	0,19
<i>Nooit</i>	-0,52	0,16	-0,30	0,17	-0,87	0,42	-0,56	0,16	-0,34	0,18	-0,29	0,19
Geloof in het transcendente			0,21 ^{..}	0,06	0,07	0,11			0,20 ^{..}	0,06	0,21 ^{..}	0,06
Gescheiden							0,39	0,15	0,39 ^{..}	0,16	0,66 ^{..}	0,31
INTERACTIES												
Geloof in transcendente * ooit kerklid					0,12	0,15						
Geloof in transcendente * nooit kerklid					0,22	0,14						
Gescheiden* ooit kerklid											-0,44	0,40
Gescheiden * nooit kerklid											-0,28	0,40
Nagelkerke R	0,17		0,19		0,19		0,18		0,19		0,19	
N	1270		1270		1270		1270		1270		1270	

* $\alpha < 0,10$, ** $\alpha < 0,05$, *** $\alpha < 0,01$,Bron: *Sociaal-culturele veranderingen in Nijmegen 1998-2004*. In de analyses is gecontroleerd voor de effecten van opleiding, leeftijd en geslacht